

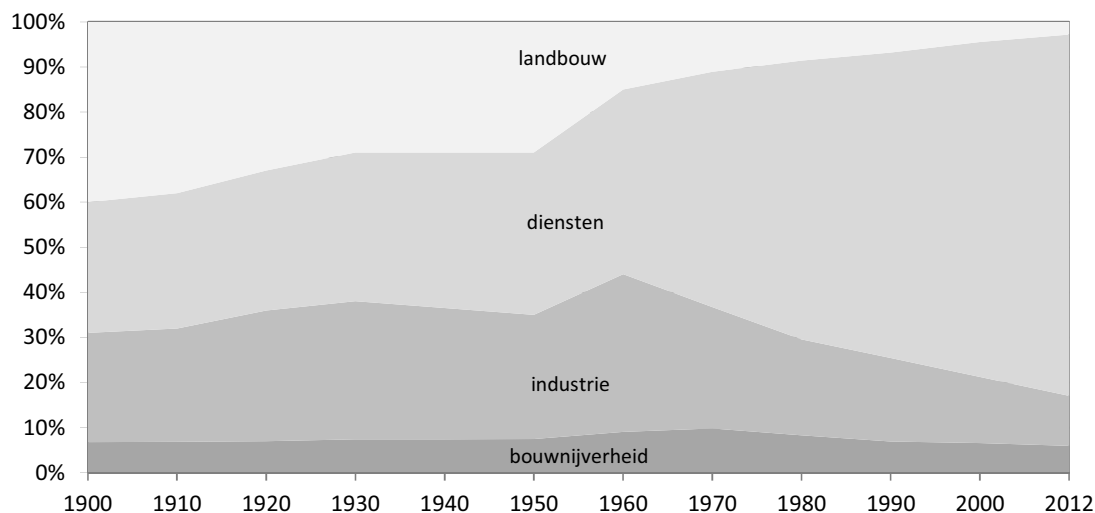
ONDERZOEKSMEMORANDUM

Plaats en betekenis van de industrie voor de Gelderse economie

1. Inleiding

Bezien over een langere periode gaan economische ontwikkelingen gepaard met ingrijpende veranderingen in de werkgelegenheidsstructuur. Kenmerkend voor dit proces in de twintigste eeuw was de opkomst van de dienstensector en de voortschrijdende werkgelegenheidsverliezen in de landbouw en de industrie. Vanaf het midden van de vorige eeuw zijn de ontwikkelingen in een stroomversnelling geraakt. In 1950 was nog bijna een derde van de Gelderse banen in de landbouw te vinden, op dit moment is dat geen drie procent meer. De industrie verkeerde zo rond de jaren zestig op het hoogtepunt, maar net als in andere westerse landen is ook het aandeel van de industrie in Nederland en Gelderland sterk teruggelopen. Het aandeel in de Gelderse werkgelegenheid is trendmatig gedaald van 35% in 1960 naar 11% in 2012. Tegelijkertijd brak voor de dienstensector een expansieve periode aan. Op dit moment bestaat 80% van de werkgelegenheid uit dienstverlenende activiteiten. Afgezet tegen deze heftige bewegingen is de relatieve omvang van de bouwnijverheid opmerkelijk stabiel (gemiddeld ca. 7%).

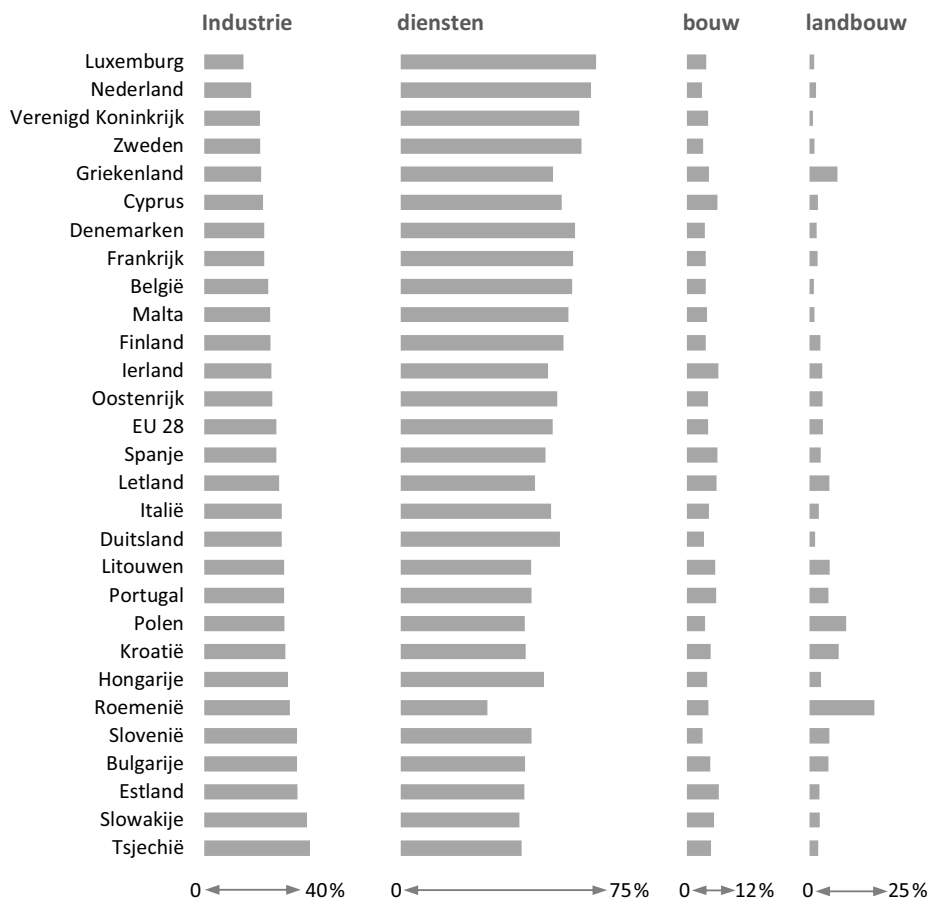
Trendmatige ontwikkeling van de werkgelegenheidsstructuur in Gelderland (totaal =100%)

Bron 1900-1970: Volkstellingen CBS; 1980-2012 PWE-Gelderland

De Gelderse werkgelegenheidsstructuur lijkt erg op de Nederlandse en de de-industrialisatie heeft zich in een vergelijkbaar tempo voltrokken. Van alle lidstaten van de EU heeft Nederland na Luxemburg de laagste oriëntatie op industrie en de hoogste op diensten.

Werkgelegenheidsstructuur van de 28 lidstaten van de EU, totaal per lidstaat = 100%, 2008

Bron: Eurstat 2013

Naast de structurele factoren die in het verleden hebben geleid tot een trendmatige afname van de industriële werkgelegenheid, worden de ontwikkelingen op dit moment vooral bepaald door de zwakke conjunctuur van de wereldeconomie en de bescheiden vooruitzichten op middellange termijn. In de jongste Gelderse ramingen¹ wordt rekening gehouden met een verder verlies van bijna 11.000 industriële banen in de periode 2013-2018. Op lange termijn duiden de autonome ontwikkelingen op een gestaag voortgaande afname van het aandeel in de totale Gelderse werkgelegenheid tot 8- à 10% in 2040². Lang is dit gezien als een natuurlijk evolutieproces naar de volgende 'hogere' fase: de postindustriële samenleving. Intussen is het besef groeiende dat een zekere industriële basis voor de economie van onschatbare waarde is. De industrie vormt een drijvende kracht in de

¹ Provinciale Economische Verkenning 2013-2018, Bureau Economisch Onderzoek, provincie Gelderland, oktober 2013.

² Hedenmorgen, vier toekomstscenario's van de Gelderse economie, Bureau Economisch Onderzoek, provincie Gelderland, 20 Bureau Economisch Onderzoek, provincie Gelderland, oktober 2013

economie. Belangrijke delen van de dienstensector en het leeuwendeel van de export en de investeringen zijn gekoppeld aan de industrie. De aanwezigheid van industrie is een absolute randvoorwaarde voor productiviteitsgroei, innovatievermogen, technologische ontwikkeling en de opkomst van kennisintensieve bedrijvigheid. De uitstralingseffecten van de industrie zijn groot en belangwekkend. Een arbeidsplaats in de Gelderse industrie genereert via het proces van toe- en aanleveringen gemiddeld 0,9 arbeidsplaats elders³.

2. Productie- intermediair verbruik en inkomen

De productie van bedrijven en instellingen is gelijk aan de verkoopwaarde van alle geproduceerde goederen en diensten. In 2010 bedroeg de totale productie van de Gelderse economie 111 miljard euro. De aankoopwaarde van alle producten die in het productieproces zijn gebruikt (grondstoffen, halffabricaten, diensten e.d.) wordt het intermediair verbruik genoemd. In 2010 bedroeg het totale Gelderse intermediair verbruik 58 miljard euro. Het verschil tussen de productie en het intermediair verbruik is de toegevoegde waarde, dat wil zeggen de waarde die door de bedrijven zelf is toegevoegd (verkoopwaarde van de productie minus de inkoop van goederen en diensten). Afgezien van bepaalde belastingen en subsidies worden uit de toegevoegde waarde de lonen betaald, wat daarna nog overblijft is het exploitatieoverschot, of wel de winst. De som van alle gevormde toegevoegde waarde wordt het BBP genoemd (bruto binnenlands product), of populair gezegd, datgene wat we met zijn allen in Nederland verdienen. In 2010 bedroeg het Gelderse BBP 53 miljard euro⁴

Gelderse economie, 2010 Bron: CBS november 2013	X miljard euro			Structuur, totaal = 100%		
	Productie	Intermediair verbruik	BBP	Productie	Intermediair verbruik	BBP
Landbouw, bosbouw en visserij	3,7	2,8	0,9	3	5	2
Delfstoffenwinning	0,2	0,1	0,1	0	0	0
Industrie	26,7	19,9	6,9	24	34	13
Energievoorziening	1,8	1,1	0,8	2	2	1
Waterbedrijven en afvalbeheer	1,2	0,8	0,4	1	1	1
Bouwnijverheid	9,1	5,6	3,5	8	10	7
Handel	12,0	5,1	6,9	11	9	13
Vervoer en opslag	4,0	1,9	2,2	4	3	4
Horeca	2,0	1,0	1,0	2	2	2
Informatie en communicatie	3,3	1,6	1,7	3	3	3
Financiële dienstverlening	5,9	2,5	3,4	5	4	6
Verhuur en handel van onroerend goed	6,9	3,2	3,7	6	6	7
Specialistische zakelijke diensten	6,8	3,3	3,4	6	6	6
Verhuur en overige zakelijke diensten	4,1	1,5	2,6	4	3	5
Openbaar bestuur en overheidsdiensten	8,1	3,5	4,6	7	6	9
Onderwijs	4,2	0,9	3,3	4	2	6
Gezondheids- en welzijnszorg	8,4	2,1	6,3	8	4	12
Cultuur, sport en recreatie	1,1	0,6	0,5	1	1	1
Overige dienstverlening	1,5	0,7	0,8	1	1	1
Huishoudens	0,3	0,0	0,3	0	0	0
Alle economische activiteiten	111,2	58,1	53,1	100	100	100

³ Industrie en Logistieke Dienstverlening, Bureau Economisch Onderzoek, provincie Gelderland, 2003

⁴ samengesteld op basis van cijfers, begrippen en definities uit de Regionale Economische Jaarcijfers, CBS

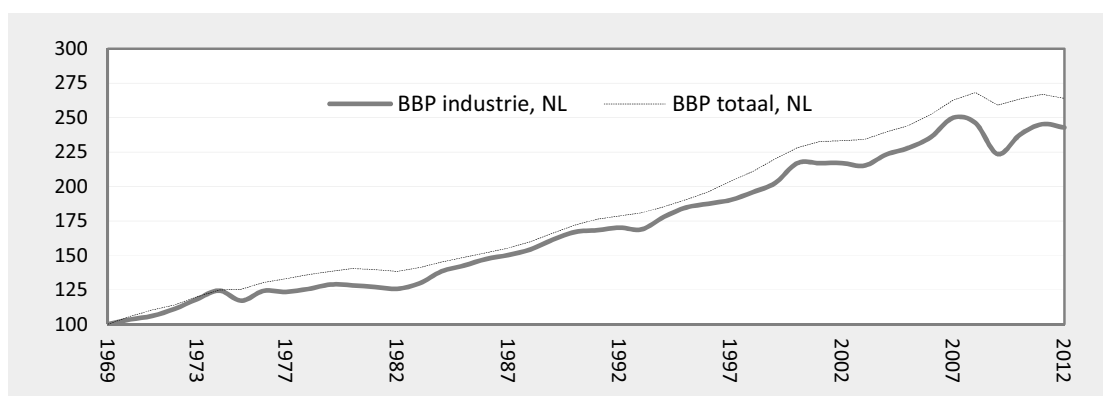
In termen van productie en intermediair verbruik is de industrie van alle sectoren veruit de belangrijkste. Ongeveer een kwart van de totale Gelderse productie en een derde van het intermediaire verbruik is te danken aan de industrie. Op het gebied van de inkomensvorming staat de industrie met een aandeel van 13% op een gedeelde eerste plaats met de sector Handel, gevolgd door de Gezondheids- en welzijnszorg met een aandeel van 12%.

Het belang van de industrie als werkgelegenheidsverschaffer is afgenomen. Dit neemt niet weg dat de industrie nog altijd van cruciale betekenis is. De sector heeft niet alleen met afstand de grootste productiewaarde maar is ook veruit de belangrijkste intermediair verbruiker. Daarmee wordt veel bedrijvigheid genereert in andere bedrijfstakken. Het verbruik van materialen wordt zelfs geheel gedomineerd door de industrie en dit levert een significante bijdrage aan de Nederlandse economische groei. Ook bij de inzet van diensten speelt de industrie een grote rol⁵.

3. Ontwikkeling van het in de industrie voortgebrachte BBP en productiviteitsgroei

Technologische ontwikkelingen en innovatie leiden tot een efficiëntere productie en een stijgende productiviteit. Dit gaat soms gepaard met een afnemende arbeidsinzet en leidt dan tot de paradoxale situatie dat een sector economisch floreert bij een dalende werkgelegenheid. De decimering van het industriële aandeel in de totale werkgelegenheid hoeft dus niet te betekenen dat ook de economische betekenis naar evenredigheid is afgenomen. Het CBS heeft vanaf 1969 een consistente tijdreeks van de volumeontwikkeling⁶ van het totale Nederlandse BBP en van het industriële BBP. Daaruit blijkt dat het totale BBP sinds 1969 met ruim 160 % is toegenomen. Het door de industrie voortgebrachte BBP is in dezelfde periode gestegen met ruim 140 %. Het aandeel van de industrie in de voortbrenging van het totale Nederlandse BBP bedroeg in 1969 15%, sindsdien is het aandeel weliswaar langzaam gedaald, maar bedroeg in 2012 altijd nog 13%. De relatieve betekenis van de industrie voor de Nederlandse welvaart heeft in de afgelopen 43 jaar dus maar weinig ingeboet.

Volume-ontwikkeling totaal BBP en industrieel BBP, index 1969 = 100, Nederland

Bron: CBS, Nationale Rekeningen

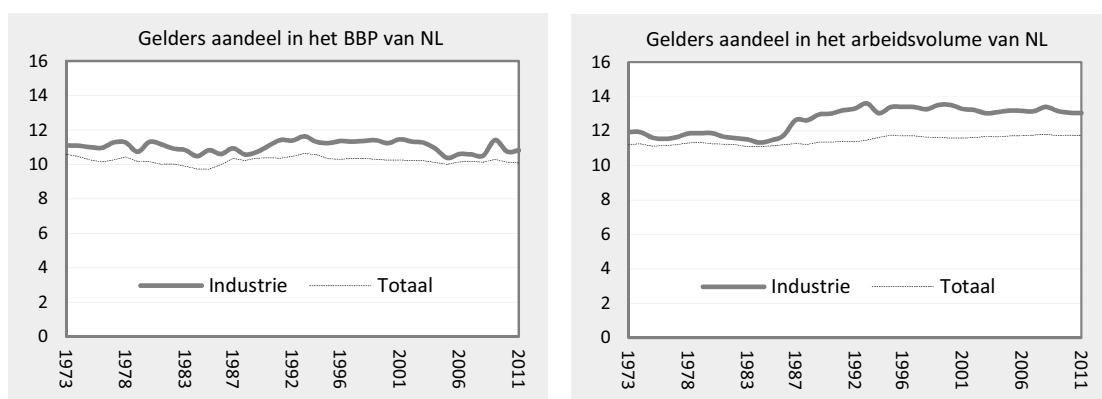
⁵ Alinea vrij naar het artikel CBS 'Helpt economische groei in 1995–2007 door toename productiviteit', 2009

⁶ reële ontwikkeling, voor inflatie gecorrigeerd

Dat de Nederlandse industrie haar bijdrage aan de welvaart en de economische groei vrijwel heeft weten te behouden, is te danken aan een continue proces van productiviteitsverbeteringen. Terwijl het industriële BBP met 140% is gestegen nam de werkgelegenheid met 65% af (-450.000 banen) maar in dezelfde periode werd per arbeidsjaar een productiviteitsstijging gerealiseerd van 300%. Voor de totale Nederlandse economie bedroeg de stijging 'slechts' 100%⁷.

Een van de belangrijkste maatstaven voor de kracht van een economie is de productiviteit. De groei van de productiviteit is een centrale factor achter de groei van het inkomen per hoofd, en op lange termijn zelfs de enige factor⁸. Het CBS heeft de determinanten van de Nederlandse productiegroei in kaart gebracht⁹. Daaruit is gebleken dat bijna een derde deel van de productiegroei op het conto komt van productiviteitsverbeteringen. Bij de economische groei (BBP) is de rol nog groter: bijna de helft van de groei kan worden toegeschreven aan productiviteitsstijgingen. Productiviteit is een van de kernbegrippen uit de economie. Verhoging van de productiviteit betekent voor een bedrijf verhoging van de winstgevendheid en voor een land of regio vergroting van de welvaart. Er is de laatste jaren vanuit de politiek een verhoogde interesse in productiviteit. Dit wordt enerzijds gevoed door het besef dat de Europese Unie zich qua ontwikkeling van de productiviteit niet kan meten met de Verenigde Staten. Anderzijds komt het door de groeiende aandacht voor de toekomstige arbeidsmarkt: wanneer de vergrijzing toeneemt en de omvang van de potentiële beroepsbevolking stagneert, is verhoging van de productiviteit de enige manier waarop de economie nog kan groeien. Productiviteitsgroei wordt vooral behaald in goed mechaniseerbare of automatiseerbare bedrijfstakken, veelal goederen productie, waarvan de industrie de belangrijkste is.

Over het Gelderse industriële BBP zijn geen volumemutaties beschikbaar maar alleen nominale bedragen in lopende prijzen. Gezien de heftige prijsontwikkelingen in het verleden kan op basis daarvan geen beeld worden verkregen van de reële ontwikkelingen. Wat wel in kaart kan worden gebracht is het aandeel van Gelderland in Nederland in het nominale BBP en het arbeidsvolume. Op basis daarvan kan vervolgens worden beoordeeld of het aannemelijk is dat de hiervoor getrokken conclusies voor Nederland ook voor Gelderland opgaan.

Bron: Regionaal Economische Jaarcijfers, CBS, bewerking Bureau Economisch Onderzoek, provincie Gelderland

⁷ Nationale Rekeningen, volume ontwikkeling BBP en Arbeidsrekeningen, CBS

⁸ Is er nog hoop?, CPB-notitie april 2013

⁹ De rest van deze alinea is gebaseerd op de conclusies uit het CBS artikel 'Helft economische groei in 1995–2007 door toename productiviteit', 2009

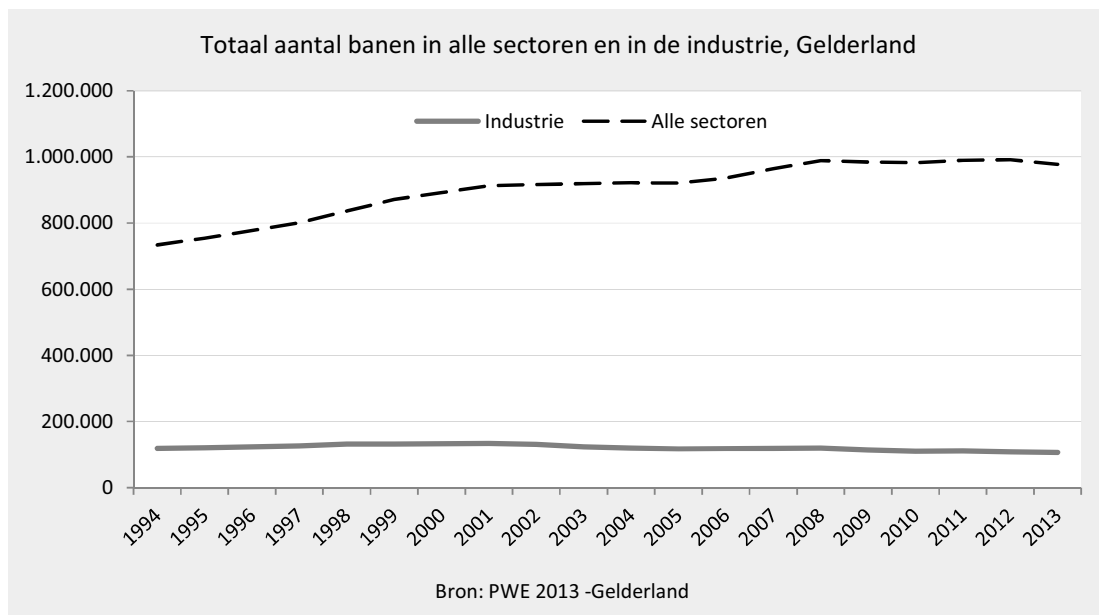
Het Gelderse aandeel in de voortbrenging van het totale Nederlandse BBP bedraagt door de jaren heen om en nabij de 10%. Bij de industrie is het aandeel groter en belooft dit gemiddeld 11%, maar ook hier is de bijdrage in de tijd gezien tamelijk constant. Uit de omvang en ontwikkeling van de Gelderse aandelen kan worden afgeleid dat de eerder getrokken landelijke conclusies over de betekenis van de industrie voor de welvaart ook voor Gelderland opgaan.

Het Gelderse aandeel in het nationale arbeidsvolume is wat hoger dan het aandeel in het BBP en het verschil neemt in de tijd toe (in 2011 bedroegen de aandelen respectievelijk 11% en 13%). Dit betekent dat de industriële productie in Gelderland arbeidsintensiever is (dan wel minder kapitaalintensief) dan de Nederlandse. Dit komt tot uitdrukking in een lagere arbeidsproductiviteit. In 2011 werd in de Gelderse industrie per arbeidsjaar 74.000 euro aan toegevoegde waarde gegenereerd, in Nederland was dat 90.000 euro. Dit verschil kan meerdere oorzaken hebben: verschillen in bedrijfsklassenstructuur (zo heeft Gelderland bijvoorbeeld geen aardolie-industrie waar de arbeidsproductiviteit zeer hoog is), binnen dezelfde bedrijfsklasse verschillen in aard van de goederen (bijvoorbeeld hightech versus traditioneel, bulkgoederen versus stukgoederen e.d.) en ten slotte verschillen in de efficiëntie van de productie.

4. Omvang en ontwikkeling van de industriële werkgelegenheid naar sector en regio

In de inleiding is een globaal beeld geschetst van de verschuivingen tussen de sectoren in termen van werkgelegenheid. Daarbij is gekeken naar de lange termijn. In deze paragraaf zal nader ingezoomd worden op de ontwikkelingen in de laatste 20 jaar en wordt ook op meer detailniveau gekeken naar de samenstellende deelsectoren en ontwikkelingen binnen de regio's.

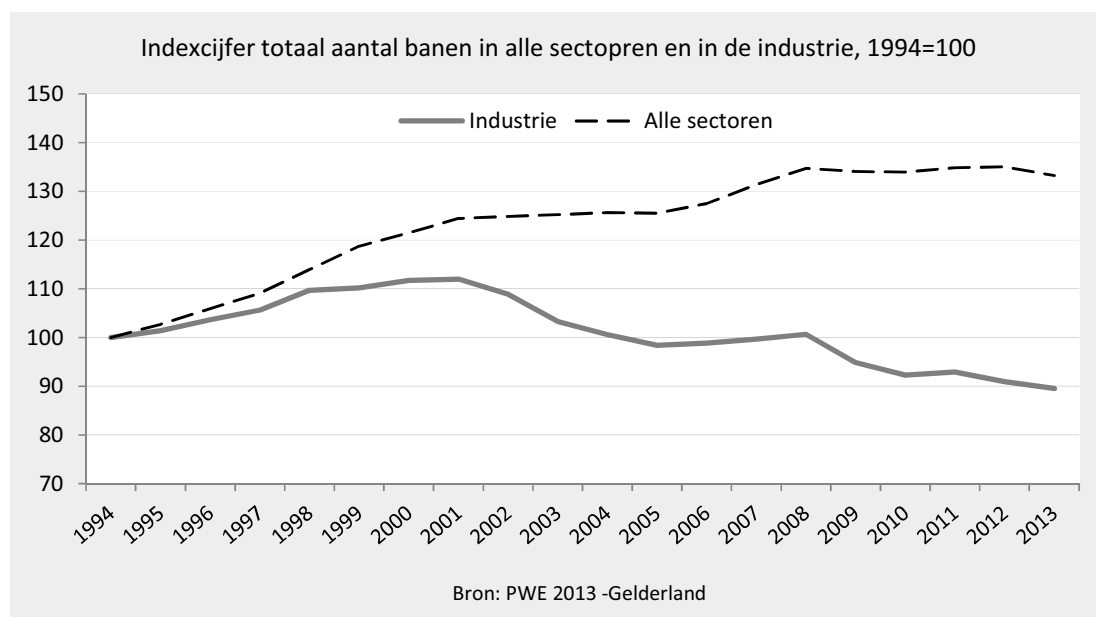
De afgelopen 20 jaar is de werkgelegenheid (aantal banen) in Gelderland fors toegenomen. Werden er in 1994 nog 733.920 banen geteld, in 2012 was dat opgelopen tot 991.340. In 2013 is het aantal banen als gevolg van de crisis afgenomen tot 977.780 maar over de totale periode bezien nam de werkgelegenheid de werkgelegenheid toe met 243.860 banen.

Van 1994 tot 2001 was nog sprake van een bescheiden groei van de industriële werkgelegenheid. Het aantal banen groeide van 119.560 tot 133.900. Na 2001 verloor de sector in rap tempo banen. In 2013 restten er nog 107.060 banen.

Alleen het banenverlies in de landbouw was nog groter (16.500 over de afgelopen 20 jaar). Alle andere sectoren lieten over de periode een toename zien met als uitschieter de Zorg, goed voor 86.830 extra banen.

Laten de absolute cijfers nog een redelijk mild beeld zien, de indexcijfers laten zien dat de totale werkgelegenheid vrijwel elk jaar is toegenomen maar de werkgelegenheid in de industrie laat al vanaf 1993 een wat minder gunstige ontwikkeling zien. Resultaat is dan ook dat het sectoraandeel langzamerhand gedaald is van 16,3% (1994) naar 10,9% (2013).

De omslag in de ontwikkeling bij de industriële werkgelegenheid blijkt zich bij de meeste deelsectoren rond 2001 hebben voorgedaan. Alleen de chemische industrie, papierindustrie en kledingindustrie laten ook al vóór 2001 een banenverlies zien.

Na 2001 laten bijna alle deelsectoren een banenverlies zien. Alleen de reparatie- en installatie van machines en apparaten laat een forse banengroei zien. De voedingsmiddelenindustrie (de grootste deelsector) weet zich redelijk te handhaven. Het banenverlies bleef beperkt en de ontwikkeling 2012-2013 laat zelfs een kleine groei zien. Ook de ontwikkelingen in farmaceutische sector en overige machine-industrie zijn relatief gunstig.

De tabaksindustrie is verdwenen uit Gelderland. De papierindustrie, primaire metaalindustrie, chemische industrie, vervaardiging van dranken, drukkerijen en kledingindustrie zijn gehalveerd of soms zelf nog kleiner geworden.

Industriële werkgelegenheidsontwikkeling per deelsector	Stand	ontwikkeling		Stand
	1994	1994-2001	2001-2013	2013
Vervaardiging van voedingsmiddelen	20.430	660	-750	20.340
Vervaardiging van dranken	740	-20	-350	370
Vervaardiging van tabaksproducten	980	30	-1.010	0
Vervaardiging van textiel	2.170	170	-830	1.510
Vervaardiging van kleding	1.450	-290	-720	450
Vervaardiging van leer, lederwaren en schoenen	500	40	-210	330
Primaire houtbewerking en vervaardiging van artik. van hout	3.190	300	-880	2.610
Vervaardiging van papier, karton en papier- en kartonwaren	7.570	-680	-3.100	3.780
Drukkerijen, reproductie van opgenomen media	5.690	730	-3.200	3.220
Vervaardiging van cokesovenproducten en aardolieverwerking	50	-10	-20	20
Vervaardiging van chemische producten	5.470	-700	-1.800	2.960
Vervaardiging van farmaceutische grondstoffen en producten	510	280	100	880
Vervaardiging van producten van rubber en kunststof	5.830	920	-2.000	4.760
Vervaardiging van overige niet-metaalhoudende minerale prod.	5.010	490	-1.750	3.750
Vervaardiging van metalen in primaire vorm	3.120	240	-1.720	1.640
Vervaardiging van prod. van metaal (geen machines en app.)	12.900	2.800	-2.520	13.180
Vervaardiging van computers, elektronische en optische mach.	5.780	3.410	-3.410	5.780
Vervaardiging van elektrische apparatuur	3.300	500	-940	2.870
Vervaardiging van overige machines en apparaten	9.790	1.460	260	11.510
Vervaardiging van auto's, aanhangwagens en opleggers	1.890	440	-730	1.600
Vervaardiging van overige transportmiddelen	2.020	120	-220	1.920
Vervaardiging van meubels	5.800	470	-2.640	3.630
Vervaardiging van overige goederen	13.930	1.610	-330	15.210
Reparatie en installatie van machines en apparaten	1.450	1.110	2.180	4.740
Totaal industrie	119.570	14.070	-26.570	107.060

Bron: PWE 2013 - Gelderland

In regionaal perspectief vallen een aantal verschillen op. In 1994 was in de Achterhoek bijna een kwart van de werkgelegenheid te vinden in de industrie. In de Stadsregio was dat slechts 13%. Toch waren de meeste industriële banen te vinden in de Stadsregio.

Industriële werkgelegenheid per regio (alleen Gelderse gemeenten), periodegroei % en het aandeel in de totale regionale werkgelegenheid.

	banen industrie			periodegroei 1994-2013 in %		aandeel industrieel in %	
	1994	2001	2013	alle sectoren	Industrie	1994	2013
Stedendriehoek	20.070	21.030	18.170	32,3	-9,5	15,8	10,8
Achterhoek	26.740	29.790	23.230	19,6	-13,1	23,7	17,2
Stadsregio A-N	33.140	39.830	29.100	33,0	-12,2	13,0	8,6
Rivierenland	15.020	16.970	12.550	39,5	-16,4	18,0	10,8
Food Valley	13.430	14.470	14.160	40,5	5,5	14,4	10,8
Noord Veluwe	11.190	11.820	9.850	41,2	-11,9	17,9	11,2
Gelderland	119.570	133.900	107.060	33,2	-10,5	16,3	10,9

Bron: PWE 2013 - Gelderland

Tot 2001 nam het aantal banen in de industrie in alle regio's toe, daarna ging het overal hard achteruit met uitzondering van Food Valley. Over de hele periode 1994-2013 genomen daalde het aantal industriële banen gemiddeld met 10,5%, in Food Valley rest een kleine groei van 5,5%. In Rivierenland was de daling van het aantal banen met 16% het hoogst.

De daling van het aantal banen industrie staat in schril contrast met de groei in de andere sectoren, gemiddeld 33%. De groei in het westen van de provincie lag het hoogst met ca. 40%. De Stedendriehoek en de Stadsregio telden een banengroei van rond de 33%. De banengroei in de Achterhoek bleef met 20% behoorlijk achter bij die in de andere regio's.

De ontwikkelingen tezamen hebben geleid tot een afname van het sectoraandeel industrie in 2013. De Achterhoek heeft nog steeds het hoogste sectoraandeel met 17,2%. De Stadsregio kent in momenteel een sectoraandeel van 8,6%. Nog steeds zijn hier wel de meeste industriële banen te vinden.

5 Industriële bedrijven

Het totaal aantal bedrijven is de afgelopen 20 jaren aanzienlijk toegenomen. In 1994 herbergde Gelderland 87.400 bedrijven, in 2013 waren dat er inmiddels 161.672. Het aantal bedrijven groeide met 85%. Vooral in de periode na 2005 groeide het aantal bedrijven snel, met name door toename van het aantal eenmansbedrijven.

Ook in de industrie was sprake van groei van het aantal bedrijven. Het aantal bedrijven nam toe van 5.360 in 1994 tot 7.450 in 2013. De groei van het aantal bedrijven (39%) was daarmee een stuk bescheidener dan de meeste andere sectoren. Net als in de meeste andere sectoren groeide vooral het aantal eenmansbedrijven. Dat groeide van 1.160 in 1994 tot 3.470 in 2013.

Was de groei van het aantal eenmansbedrijven aanzienlijk, dat geldt niet voor de overige bedrijven in de industrie. Het aantal bedrijven met meer dan 1 medewerker nam in de periode 1994-2001 nog toe van 4.200 naar 4.880, daarna daalde het aantal bedrijven gestaag tot 3.970 in 2013.

Worden de industriële bedrijven onderverdeeld in 3 groepen, te weten kleine bedrijven (1-5 personen), middelgrote bedrijven (5-99 personen) en grote bedrijven (100 en meer personen) dan valt op dat de grote bedrijven het relatief goed doen.

Werkgelegenheid en aantal bedrijven van de industrie naar grootteklasse

	bedrijven			banen			periodegroei 2001-2013	
	1994	2001	2013	1994	2001	2013	in banen	in %
Klein	2.830	4.050	5.100	11.170	11.880	8.550	-3.330	-28,0
Middel	2.340	2.580	2.160	63.300	68.310	48.420	-19.890	-29,1
Groot	200	200	190	45.100	53.720	50.090	-3.630	-6,8
Totaal	5.360	6.830	7.450	119.570	133.900	107.060	-26.840	-20,0

Bron: PWE 2013 - Gelderland

Het aantal bedrijven met 100 of meer werkenden is over hele periode 1994-2013 met 10 afgenomen. Het banenverlies bedroeg over de periode 2001-2013 “slechts” 3.630 ofwel bijna 7%. In verhouding tot de kleinere bedrijven is die ontwikkeling dus relatief gunstig. De 200 grootste bedrijven zijn ook goed voor 46% van de Gelderse industriële werkgelegenheid. In de bijlage zijn per regio de grootste bedrijven opgenomen.

In onderstaande tabel is de actuele bedrijvenpopulatie gezet naast het aantal recente starters. Momenteel (1/4/2013) telt Gelderland ruim 161.00 bedrijven met 978.000 banen. Hiervan zijn 67.000 bedrijven gestart sinds 1-1-2008, goed voor 145.000 banen. Dit betekent dat ongeveer 42% van de bedrijvigheid de afgelopen jaren is gestart. Het aandeel in de werkgelegenheid komt uit op 15%. Dat wordt voor een groot deel veroorzaakt door het feit dat de meeste starters kleine bedrijven zijn (eenmansbedrijven, ZZP-er). Voor de industrie geldt dat het aandeel nieuwe bedrijven met 30% onder gemiddelde ligt en dat het aandeel banen met 6% ver achter blijft; de bijdrage aan de werkgelegenheid als gevolg van nieuwe bedrijven is dus beperkt. Er lijkt sprake van relatief weinig vernieuwing van de industriële bedrijvenpopulatie.

Actuele bedrijvenpopulatie/banen en recente starters per sector, Gelderland

	stand per 1-4-2013		w.v. gestart na 1-1-2008		aandeel (%) gestart na 1-1-2008 van totaal bestand 2013	
	bedrijven	Banen	bedrijven	banen	Bedrijven	banen
A Landbouw, bosbouw en visserij	11.060	28.600	1.580	3.200	14,3	11,2
B Winning van delfstoffen	40	270	20	100	39,5	36,3
C Industrie	7.450	107.060	2.190	6.020	29,5	5,6
D Productie, distributie, handel in elektriciteit en aardgas	80	4.190	40	1.030	56,0	24,7
E Winning/distributie van water; afval(water)-beheer, sanering	260	5.240	60	240	22,7	4,5
F Bouwnijverheid	16.320	57.070	6.120	9.370	37,5	16,4
G Groot- en detailhandel; reparatie van auto's	29.780	168.070	10.940	25.830	36,7	15,4
H Vervoer en opslag	3.510	43.470	1.340	5.030	38,1	11,6
I Logies-, maaltijd- en drankverstreking	5.570	42.020	1.730	7.070	31,1	16,8
J Informatie en communicatie	7.320	24.670	4.040	6.550	55,1	26,5
K Financiële instellingen	1.540	20.170	420	1.170	27,6	5,8
L Verhuur van en handel in onroerend goed	1.520	6.500	490	850	32,0	13,0
M Advisering, onderzoek, special. zakelijke dienstverlening	29.120	83.730	14.990	22.710	51,5	27,1
N Verhuur van roerende goederen, overige zakel. dienstverlening	6.860	46.200	3.350	9.790	48,8	21,2
O Openbaar bestuur, overheidsdiensten, sociale verzekeringen	470	50.630	60	2.340	12,6	4,6
P Onderwijs	7.790	66.770	3.750	6.130	48,2	9,2
Q Gezondheids- en welzijnszorg	16.280	182.510	8.520	27.950	52,3	15,3
R Cultuur, sport en recreatie	7.250	19.760	3.460	4.580	47,7	23,2
S Overige dienstverlening	9.470	20.840	3.930	4.850	41,5	23,3
Totaal alle sectoren	161.670	977.780	67.020	144.790	41,5	14,8

Bron: PWE 2013 - Gelderland

Kleine industriële bedrijven hebben het relatief moeilijk. In de groep bedrijven tot 100 werkzame personen is de meeste werkgelegenheid verloren gegaan. Het is daarnaast vermoedelijk moeilijk om een klein bedrijf succesvol door te ontwikkelen. Het verlies aan grote industriële bedrijven is beperkt

geweest en het banenverlies in industrieel perspectief is beperkt. Verklaringen kunnen op basis van het PWE-materiaal niet gegeven worden maar het ligt in de lijn der verwachtingen dat grotere bedrijven beter in staat zijn om nieuwe technieken te adapteren en hiervoor meer financiële ruimte voor hebben waardoor de kans op overleven groter wordt. Hogere productiviteit kan ook leiden tot minder inzet van arbeid.

Januari 2014

paragraaf 4-5:
Freerk Viersen

paragraaf 1-3:
Menno Walsweer

Bureau Economisch Onderzoek

BIJLAGE

Grootste industriële bedrijven Stedendriehoek

ForFarmers Hendrix B.V.	1091	Vervaardiging van veevoerders	11	800 t/m 999 werkzame personen
VMI Holland B.V.	2896	Vervaardiging v. machines voor de kunststof- en rubberindus.	09	200 t/m 499 werkzame personen
Ekro B.V.	1011	Slachterijen (geen pluimvee-)	09	200 t/m 499 werkzame personen
Remeha Fabrieken B.V.	2521	Vervaardiging v. ketels, radiatoren voor centrale verwarming	09	200 t/m 499 werkzame personen
VION Apeldoorn	1011	Slachterijen (geen pluimvee-)	08	100 t/m 199 werkzame personen
Hollander Techniek B.V.	33221	Installatie van machines voor algemeen gebruik	09	200 t/m 499 werkzame personen
Sparta B.V.	3092	Vervaardiging van fietsen en invalidenwagens	08	100 t/m 199 werkzame personen
Vaassen Flexible Packaging	2592	Vervaardiging van verpakkingsmiddelen van licht metaal	09	200 t/m 499 werkzame personen
AFP	2229	Vervaardiging van overige producten van kunststof	09	200 t/m 499 werkzame personen
Aurubis Netherlands B.V.	2444	Vervaardiging van koper	09	200 t/m 499 werkzame personen
Wila B.V.	2841	Vervaardiging v. gereedschapswerktuigen voor metaalbewerking	08	100 t/m 199 werkzame personen
ESA bv	1011	Slachterijen (geen pluimvee-)	08	100 t/m 199 werkzame personen
FrieslandCampina Milkpowder	1051	Vervaardiging van zuivelproducten (geen consumptie-ijs)	08	100 t/m 199 werkzame personen
Mayr-Melnhof Eerbeek	17212	Vervaardiging van golfpapier en -karton	08	100 t/m 199 werkzame personen
DS Smith Packaging Netherlands B.V.	17212	Vervaardiging van golfpapier en -karton	08	100 t/m 199 werkzame personen
Exportslachterij J. Gosschalk & Zn B.V.	1011	Slachterijen (geen pluimvee-)	08	100 t/m 199 werkzame personen
DS Smith Paper De Hoop Mill	17122	Vervaardiging van papier en karton voor verpakking	08	100 t/m 199 werkzame personen
Solidpack B.V.	17211	Vervaardiging van verpakkingsmiddelen van papier en karton	08	100 t/m 199 werkzame personen
Lemoine Holland B.V.	1399	Vervaardiging van overige textielproducten n.e.g.	08	100 t/m 199 werkzame personen
Koninklijke Talens B.V.	2030	Vervaardiging van verf, vernis e.d., drukinkt en mastiek	08	100 t/m 199 werkzame personen

Grootste industriële bedrijven Achterhoek

N.V. Ned. apparatenfabriek Nedap Aviko B.V.	Groenlo	2651	Vervaardiging van meet-, regel-, navigatie- en controleapp.	10	500 t/m 799 werkzame personen
Intersnack Nederland B.V.	Steenderen	1031	Vervaardiging van aardappelproducten	09	200 t/m 499 werkzame personen
Kaak Nederland B.V.	Doetinchem	1039	Verwerking van groente en fruit (niet tot sap en maaltijden)	09	200 t/m 499 werkzame personen
Senefelder Misset B.V.	Terborg	2893	Vervaardiging van machines voor de productie van v&g.	09	200 t/m 499 werkzame personen
Royal Fassin B.V.	Doetinchem	18122	Drukkerijen van tijdschriften	09	200 t/m 499 werkzame personen
MPS Red Meat Slaughtering	's-Heerenberg	10822	Vervaardiging van chocolade en suikerwerk	09	200 t/m 499 werkzame personen
VION Groenlo	Lichtenvoorde	2893	Vervaardiging van machines voor de productie van v&g.	09	200 t/m 499 werkzame personen
FrieslandCampina Domo	Groenlo	1011	Slachterijen (geen pluimvee-)	08	100 t/m 199 werkzame personen
Philips Lighting B.V.	Borculo	1051	Vervaardiging van zuivelproducten (geen consumptie-ijs)	09	200 t/m 499 werkzame personen
VION Retail Groenlo	Winterswijk	2740	Vervaardiging van elektrische lampen, verlichtingsapparaten	09	200 t/m 499 werkzame personen
Gumnebo Doetinchem B.V.	Groenlo	1011	Slachterijen (geen pluimvee-)	08	100 t/m 199 werkzame personen
Saint-Gobain Abrasives B.V.	Doetinchem	2599	Vervaardiging van overige producten van metaal n.e.g.	08	100 t/m 199 werkzame personen
Vink Kunststoffen B.V.	Eibergen	2573	Vervaardiging van gereedschap	08	100 t/m 199 werkzame personen
Lovink Technocast B.V.	Didam	2223	Vervaardiging van kunststofproducten voor de bouw	08	100 t/m 199 werkzame personen
Bribus B.V.	Terborg	2451	Gieten van ijzer	08	100 t/m 199 werkzame personen
Papierfabriek Doetinchem B.V.	Dinxperlo	3102	Vervaardiging van keukenmeubels	08	100 t/m 199 werkzame personen
Nijhuis Pompen B.V.	Doetinchem	17122	Vervaardiging van papier en karton voor verpakking	08	100 t/m 199 werkzame personen
Kingspan Insulation B.V.	Winterswijk	2813	Vervaardiging van niet-hydraulische pompen en compressoren	08	100 t/m 199 werkzame personen
Hosokawa Micron B.V.	Winterswijk	2221	Vervaardiging v. platen, folie, buizen, profielen v. kunststof	08	100 t/m 199 werkzame personen
	Doetinchem	2899	Vervaardiging van overige machines, apparaten en werktuigen	08	100 t/m 199 werkzame personen

Grootste industriële bedrijven Stadsregio

NXP Semiconductors Netherlands B.V.	Nijmegen	2611	Vervaardiging van elektronische componenten	12	1000 en meer werkzame personen
Royal SMIT Transformers B.V.	Nijmegen	2711	Vervaardiging van elektromotoren, elektrische generatoren	09	200 t/m 499 werkzame personen
H.J. Heinz B.V.	Elst	1039	Verwerking van groente en fruit (niet tot sap en maaltijden)	09	200 t/m 499 werkzame personen
Koninklijke Gazelle N.V.	Dieren	3092	Vervaardiging van fietsen en invalidenwagens	09	200 t/m 499 werkzame personen
ATAG Nederland B.V.	Duiven	2751	Vervaardiging van elektrische huishoudapparaten	09	200 t/m 499 werkzame personen
Nacco Materials Handling B.V.	Nijmegen	2822	Vervaardiging van hijs-, hef- en transportwerktuigen	09	200 t/m 499 werkzame personen
Teijin Aramid B.V.	Arnhem	2016	Vervaardiging van kunststof in primaire vorm	09	200 t/m 499 werkzame personen
Promens Zevenaar B.V.	Zevenaar	2229	Vervaardiging van overige producten van kunststof	09	200 t/m 499 werkzame personen
Synthon B.V.	Nijmegen	2120	Vervaardiging van farmaceutische producten	09	200 t/m 499 werkzame personen
Compaxo Vlees B.V.	Zevenaar	1011	Slachterijen (geen pluimvee-)	08	100 t/m 199 werkzame personen
Howden Thomassen Compressors B.V.	Rheden	2813	Vervaardiging van niet-hydraulische pompen en compressoren	09	200 t/m 499 werkzame personen
Mead Johnson B.V./MJN Innovation Services B.V.	Nijmegen	1051	Vervaardiging van zuivelproducten (geen consumptie-ijs)	09	200 t/m 499 werkzame personen
GE Energy Europe B.V.	Rheden	33121	Reparatie en onderhoud van machines voor algemeen gebruik	09	200 t/m 499 werkzame personen
Nooteboom Trailers B.V.	Wijchen	29202	Vervaardiging van aanhangwagens en opleggers	09	200 t/m 499 werkzame personen
Parentco B.V.	Renkum	17121	Vervaardiging van grafisch papier en karton	09	200 t/m 499 werkzame personen
Essilor Nederland B.V.	Zevenaar	32502	Vervaardiging van medische instrumenten en hulpmiddelen	08	100 t/m 199 werkzame personen
Aldipress B.V. DC Duiven	Duiven	18122	Drukkerijen van tijdschriften	08	100 t/m 199 werkzame personen
Lamers Nijmegen High Tech Systems B.V.	Nijmegen	2899	Vervaardiging van overige machines, apparaten en werktuigen	08	100 t/m 199 werkzame personen
Ubbink B.V.	Doesburg	2223	Vervaardiging van kunststofproducten voor de bouw	08	100 t/m 199 werkzame personen
Bonar B.V.	Arnhem	1395	Vervaardiging van gebonden textielvlies en artikelen daarvan	08	100 t/m 199 werkzame personen

Grootste industriële bedrijven Rivierenland

Xella Cellenbeton Nederland B.V.	Vuren	23611	Vervaardiging van producten van beton voor de bouw	09	200 t/m 499 werkzame personen
Rademaker B.V.	Culemborg	2893	Vervaardiging van machines voor de productie van v&g.	09	200 t/m 499 werkzame personen
Carrier Refrigeration Benelux B.V.	Culemborg	33221	Installatie van machines voor algemeen gebruik	09	200 t/m 499 werkzame personen
Gispen International B.V.	Culemborg	31012	Vervaardiging van bedrijfsmeubels	09	200 t/m 499 werkzame personen
Recticel B.V.	Kesteren	2229	Vervaardiging van overige producten van kunststof	08	100 t/m 199 werkzame personen
De Greefs Wagen-, Carross.- & Machineb. B.V.	Tricht	2830	Vervaardiging van machines, werktuigen voor land- en bosb.	08	100 t/m 199 werkzame personen
AGC Flat Glass Nederland B.V.	Tiel	2319	Vervaardiging en bewerking van overig glas,	08	100 t/m 199 werkzame personen
ITO Daalderop	Tiel	2751	Vervaardiging van elektrische huishoudapparaten	08	100 t/m 199 werkzame personen
Vlastuin Rolling Equipment B.V.	Kesteren	29202	Vervaardiging van aanhangwagens en opleggers	08	100 t/m 199 werkzame personen
CORROS Productie B.V.	Geldermalsen	1039	Verwerking van groente en fruit (niet tot sap en maaltijden)	08	100 t/m 199 werkzame personen
Wienerberger B.V.	Zaltbommel	2332	Vervaardiging van keramische producten voor de bouw	08	100 t/m 199 werkzame personen
Metaalwarenfabriek Latenstein B.V. en Mapro B.V.	Tiel	2550	Smeden, persen, stampen en profielwalsen van metaal	08	100 t/m 199 werkzame personen
Romein Beton B.V.	Dodewaard	23611	Vervaardiging van producten van beton voor de bouw	08	100 t/m 199 werkzame personen
Novoferm Nederland B.V.	Waardeburch	2512	Vervaardiging van metalen deuren, vensters en kozijnen	08	100 t/m 199 werkzame personen
Ravestein B.V.	Deest	3011	Bouw van schepen en drijvend materieel	08	100 t/m 199 werkzame personen
Bakkersland	Hedel	1071	Vervaardiging van brood en vers banketbakkerswerk	08	100 t/m 199 werkzame personen

Grootste industriële bedrijven Food Valley

Moba B.V.	Barneveld	2829	Vervaardiging van overige machines en apparaten	09	200 t/m 499	werkzame personen
Struik Foods B.V.	Nijkerk	1013	Vleesverwerking (niet tot maaltijden)	09	200 t/m 499	werkzame personen
Arla Foods B.V.	Nijkerk	1051	Vervaardiging van zuivelproducten (geen consumptie-ijs)	09	200 t/m 499	werkzame personen
Storteboom Nijkerk B.V.	Nijkerk	1012	Pluimveeslachterijen	08	100 t/m 199	werkzame personen
Toyota Material Handling Nederland B.V.	Ede	2822	Vervaardiging van hijs-, hef- en transportwerktuigen	09	200 t/m 499	werkzame personen
Friesland Campina Riedel B.V.	Ede	1107	Vervaardiging van frisdranken; productie van mineraalwater	09	200 t/m 499	werkzame personen
De Heus Voeders B.V.	Ede	1091	Vervaardiging van veevoeders	09	200 t/m 499	werkzame personen
Dimension Data Nederland B.V.	Barneveld	2620	Vervaardiging van computers en randapparatuur	09	200 t/m 499	werkzame personen
Storteboom Nijkerk B.V.	Nijkerk	1012	Pluimveeslachterijen	08	100 t/m 199	werkzame personen
Emerson Process Management Flow B.V.	Ede	2562	Algemene metaalbewerking	08	100 t/m 199	werkzame personen
Bronswerk Heat Transfer B.V.	Nijkerk	2825	Vervaardiging v. machines, app. voor industriële koeling	08	100 t/m 199	werkzame personen
Interface	Scherpenzeel	1393	Vervaardiging van vloerkleden en tapijt	08	100 t/m 199	werkzame personen
Asco Controls B.V.	Scherpenzeel	2814	Vervaardiging van appendages	08	100 t/m 199	werkzame personen
Denkavit Nederland B.V.	Voorthuizen	1091	Vervaardiging van veevoeders	08	100 t/m 199	werkzame personen
HSV Hazeleger Synterials Verenigde Bedr. B.V.	Ede	2229	Vervaardiging van overige producten van kunststof	08	100 t/m 199	werkzame personen
Abb B.V.	Ede	2611	Vervaardiging van elektronische componenten	08	100 t/m 199	werkzame personen
Orlaco Products B.V. Holding B.V. Orlaco Trucktronic Eyes	Barneveld	2611	Vervaardiging van elektronische componenten	08	100 t/m 199	werkzame personen
GE Healthcare B.V.	Hoewelaken	2120	Vervaardiging van farmaceutische producten	08	100 t/m 199	werkzame personen
Jansen Poultry Equipment	Barneveld	2511	Vervaardiging van metalen constructiewerken en delen daarvan	08	100 t/m 199	werkzame personen
Flexi-force B.V.	Barneveld	2512	Vervaardiging van metalen deuren, vensters en kozijnen	08	100 t/m 199	werkzame personen

Grootste industriële bedrijven Noord Veluwe

Gecomb. Pluimveeslachterij B.V.	Nunspeet	1012	Pluimveeslachterijen	08	100 t/m 199	werkzame personen
Plukon Wezep B.V.	Wezep	1012	Pluimveeslachterijen	09	200 t/m 499	werkzame personen
Nestle Nederland B.V.	Nunspeet	1051	Vervaardiging van zuivelproducten (geen consumptie-ijs)	09	200 t/m 499	werkzame personen
Cêla Vita B.V.	Wezep	1031	Vervaardiging van aardappelproducten	09	200 t/m 499	werkzame personen
Koninklijke Euroma B.V.	Wapenveld	1084	Vervaardiging van specerijen, sauzen en kruidenrijen	09	200 t/m 499	werkzame personen
Storteboom Fresh B.V.	Putten	1012	Pluimveeslachterijen	08	100 t/m 199	werkzame personen
saturn petfood B.V.	Hatterm	1092	Vervaardiging van voeders voor huisdieren	09	200 t/m 499	werkzame personen
Dalli-de Klok B.V.	Heerde	2041	Vervaardiging van zeep, was-, poets- en reinigingsmiddelen	09	200 t/m 499	werkzame personen
Van Delft Biscuits B.V.	Harderwijk	1072	Vervaardiging van beschuit en koekjes e.d.	08	100 t/m 199	werkzame personen
Sapa Profiles Harderwijk	Harderwijk	2442	Vervaardiging van aluminium	08	100 t/m 199	werkzame personen
Koninklijke van der Most B.V.	Heerde	1723	Vervaardiging van kantoorbodenodigheden van papier	08	100 t/m 199	werkzame personen
Maars Partitioning Systems B.V.	Harderwijk	2511	Vervaardiging van metalen constructiewerken en delen daarvan	08	100 t/m 199	werkzame personen
Akzo Nobel Coatings B.V.	Wapenveld	2030	Vervaardiging van verf, vernis e.d., drukinkt en mastiek	08	100 t/m 199	werkzame personen
Paling- en Zalmfileerderij J. Foppen Jzn. BV	Harderwijk	1020	Visverwerking	08	100 t/m 199	werkzame personen
Biohorma B.V.	Elburg	2120	Vervaardiging van farmaceutische producten	08	100 t/m 199	werkzame personen
Trouw Nutrition Nederland B.V.	Putten	1091	Vervaardiging van veevoeders	08	100 t/m 199	werkzame personen
Fidder Drive Systems BV	Harderwijk	2815	Vervaardiging van tandwielen, lagers e.d.	08	100 t/m 199	werkzame personen